

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ

Michael E. STONE. Concordance and Texts of the Armenian Version of IV Ezra. Oriental Notes and Studies No. 11. Computer Program for Concordance prepared by Zion Busharia. Jerusalem, 1971.

Միֆայել Սթոն. Դ եզրի հայերեն քարգմանութեան
քննարկը եւ համադրարաւ, Ժէ էջ ներածութիւն եւ
340 էջ: Քննարկը՝ էջ 2—33. Համարարաւ՝ 87—340:
Երուսաղէմ, 1971. Երուսաղէմի երբայական Համալս-
արանի Արեւելագիտութեան բաժնի Հրատարակու-
թիւն:

Եզրի կամ Եզրասի Զորրորդ գիրքը կամ Յայտնութիւնը Աստուածա-
շնչի անկանոն գրքերից է: Իր այս աշխատութեան Հրատարակութիւնից առաջ
լոյս ընծայած յօդուածներում, Մ. Սթոնը ցոյց է տուել անկանոն գրքերի Հին
Հայերէն թարգմանութեան նշանակութիւնը հենց այդ գրքերի, ինչպէս նաեւ
Աստուածաշնչի, հետեւաբար երբայական Հին գրականութեան ուսումնասիրու-
թեան համար: Պարականոն գրքերի կարեւորութիւնը ցարգ անտեսուած է ե-
ղել, և դրանց ուսումնասիրութեան ուղղութեամբ կատարուելիք շատ քան կայ
գեղեւեմ: Իր յօդուածներում Մ. Սթոնը բանասիրական տեղեկութիւններ է տը-
ւել Դ եզրի Հին Հայերէն թարգմանութեան եւ նրա յայտնի 18 ձեռագիրների
մասին, վեր հանել նրա բնագրային—իմաստային առանձնայատկութիւնները
լատիներէն, ասորերէն, եթովպերէն, արաբերէն եւ վրացերէն լրել կամ մաս-
նակի թարգմանութիւնների համեմատութեամբ: Այսուհանդերձ, իրաւար
գրել է Մ. Սթոնը, այս պարականոն գիրքը համակոյժմանիօրէն ուսումնասիրե-
լու համար անհրաժեշտ է ունենալ քննական բնագիրը, որ նա պատրաստում է,
ինչպէս տեղեկանում ենք 1969 թուականին Հրատարակած մի յօդուածից: Նա
իր յօդուածների մէջ կանգ չի առել Դ եզրի Հայերէն թարգմանութեան թուա-
կանի մասին, այլ միայն ենթադրում է, որ Հին թարգմանութիւն է: Դիրքն
անցելում տպագրուել է, 1805ին Զոհրապեանի Հրատարակած Աստուածա-
շնչում, Վենետիկի չորս ձեռագրի հիման վրայ:

Մ. Սթոնի այս Հրատարակութիւնն ուշագրաւ է նրանով, որ Դ եզրի
գրաբար Հին թարգմանութեան 18 ձեռագիրները երկու գլխաւոր ճիւղերի ներ-
կայացուցիչների անփոփոխ եւ լրիւ բնագրերը տպագրուած են հանդիպական
էջերում: Հրատարակութիւնն առաւել ուշագրաւ է նրանով, որ հաշուիչ մե-
քենան, կարծում ենք առաջին անգամ, կազմել է Հայերէն բնագրի համարա-
բաւը: Աշխատութիւնը ներկայացնենք ներածութեան մէջ շօշափուած հարցերի
հերթականութեամբ:

Առաջաբանում ասուած է, թէ աշխատութեան նպատակն է ստատրել
Դ եզրի ուսումնասիրութեան և նրա համադրարաւով համալրել Հայերէն Աստ-
ուածաշնչի Համադրարաւը (Երուսաղէմ, 1895), քանի որ վերջինս չի ընդգը-
կել Դ եզրը:

Համադրարաւը տպագրուած է լատինական տառադարձութեամբ,
որի համադրական աղիւսակը տրուած է էջ Ժէ—ում. առաջմ այդպէս է
պահանջել հաշուիչ մեքենայի տպագրող մասը: Մեքենան Հայերէն տառերով
գինելը անտարակոյս երկար ժամանակ եւ մեծ ծախս է պահանջում: Յոյս ու-
նենք, որ մի օր այդ կ'իրագործուի: Չնայած տառադարձութեան, համադրա-
բաւը գիրքնիթեանի է եւ հասկանալի:

Մ. Սթոնը գտել է, որ Դ եզրի Հայերէն թարգմանութեան ձեռագիր-
ները բաժանուած են երկու գլխաւոր ճիւղի: Մէկի ներկայացուցիչն է, ըստ

նրա, Երեւանի թիւ 1500 ձեռագիրը (Մատենադարան), գրուած 1272—1288 թուերին. միւս բոլոր ձեռագիրները իբր կազմում են երկրորդ ճիւղը, որի որպէս ներկայացուցիչ ընտրուած է Երուսաղէմի (Ս. Յակոբեանց վանք) թիւ 1933 ձեռագիրը՝ գրուած 1643ին։ Այդ երկու ձեռագրերի բնագրերի ուսումնասիրութիւնը ցոյց է տուել, թէ հնարաւոր չէ երկու ճիւղերից մէկին նախընտրութիւն տալ։ Միւս կողմից՝ քննական բնագրի կազմութեան բանասիրական դժուարութիւններն ու բարդութիւնները այնքան շատ են, որ հայադէտն աւելի յարմար է համարել ճիւղերի ներկայացուցիչ երկու ձեռագիրներին բնագրերը տպագրել հանդիպակաց էջերում, մէկն ընդունել որպէս համաբարբառի հիմք՝ ներառնելով նաեւ միւս ձեռագրի այն բառերը, որոնք պակասում են առաջինում։ Այդ դժուարութիւններից են հայերէնի Դ եղրի իմաստային տարբերութիւնները միւս թարգմանութիւնների համեմատութեամբ։

Համաբարբառը կազմուած է Երուսաղէմի թ. 1933 ձեռագրից։ Դրա պատճառն այն է, որ Երեւանի ձեռագիրն ունի 13րդ դարի ձեռագիրներին յատուկ ուղղադարա-դրչապական առանձնատկութիւններ. և փոխ. եւ և է, ձայնաւորից առաջ ւ փոխ. աւ, հրշտակ փոխ. հրշտակ, տր փոխ. տեր, եր փոխ. երուսաղեմ, իս փոխ. իսրայել, բառափերջում ա եւ ո փոխ այ եւ ոյ, դ փոխ. տ՝ ընդրել փոխ. ընտրել, աւ փոխ. օ։ Երուսաղէմի 17րդ դարի ձեռագիրն այս բոլորի դիմաց ունի ճիշտ համարուած ուղղապական նորագոյն ձեւեր։ Եւ քանի որ Մ. Սթոնը սահմանափակուել է միայն Երեւանի ձեռագրի մասնաւոր վերագրութիւններով բնագրում եւ համաբարբառում, ուստի համաբարբառի համար նախընտրել է Երուսաղէմի նորագոյն ձեռագիրը իբրեւ կայուն ուղղադրութիւն ունեցող։ Նրա կարծիքով երկու ձեռագիրներից մէկի կամ միւսի ընտրութիւնը կարեւորութիւն չունի, քանի որ ընդհանրապէս Դ եղրի բոլոր բառերն են ընդգրկուած համաբարբառում։

Համաբարբառում բառերն այբբենական կարգով դասաւորուած են իրենց ձեւաբանական եւ գրչագրական այն բոլոր ձեւերով, ինչպէս հանդիպում են բնագրերում։ Պէտք է ստել, որ Երուսաղէմի ձեռագիրն էլ զերծ չէ «սխալ» գրչադրուած ձեւերից։ Թեքուած ձեւերը տրուած են զլխաբառերից յետոյ։ Անունները եւ գերանունները զլխաբառերն են եզակի ուղղականը. բայերը ներկայացուած են սահմանական ներկայի եզակի առաջին դէմքի տակ, ինչպէս թառարանում։ Նախգրիները նշուած են այբբենական կարգով, բայց իրենց խնդրի հետ միասին նաեւ վերջինիս բառայօդուածում։ Երկու անգամ են նշուած նաեւ դարձուածքների մէջ մտած բառերը՝ առանձին եւ դարձուածքում։ Յատուկ անշուները, ինչպէս նաեւ «և» շարժապը համաբարբառում ներկայացուած են յաւելուածներում։ Համանուն բառերը համարակարգուած են։ Փոքր ձով գտնւել, որ բառածեւերից յետոյ նշուած թուերը յղում են զլուխների և նրանց առններին. լատիներէն թարգմանութեան համաձայն Մ. Սթոնը հայերէն բնագիրը զլխակարգել է (Գ զլիից սկսած) եւ տնտել։ Երեւանի ձեռագրից համաբարբառի մէջ մտած բառերը բնագրի տպագրութեան մէջ կրում են աստղանիշ։ Համաբարբառը պատրաստուած է Երուսաղէմի եբրայական համալսարանի հաշուողական կենտրոնում։ Իւրաքանչիւր զլխաբառից յետոյ տրուած է գործածութեան յաճախականութեան վիճակագրութիւնը, իսկ առաջարկում՝ գործածուած բառերի ընդհանուր գումարը։

Մ. Սթոնի աշխատանքը հաշուիչ մեքենայով հայերէն մի բնագրի համաբարբառ կազմելու առաջին յաջող փորձն է, որ խոստմնալից է եւ մեծ ծառայութիւններ կը մատուցի հայագիտութեան. ուստի կարծում ենք, որ յար-

դելի Հալաղէտը միանգամայն բարեկամօրէն կ'ընդունէի Հետեւեալ խորհրդածութիւնները իր աշխատանքի մասին:

1. Յանկայի էր, որ առաջարկեալում հալիքն կերպով ներկայացուէր Դ Եզրը. մասնաւոր երեւանի բնակչոցի Համար դա աւելի օգտակար կը լինէր, որովհետեւ նա դժուար թէ գտնի եւ կարգայ Հեղինակի յօդուածները, որոնք վերաբերում են Դ Եզրին եւ նշուած են առաջարանի տողատակով:

2. Կարծում ենք, որ համարաբար կազմելուց առաջ աւելի ճիշտ կը լինէր կազմել համահաւաք քննակաճ քննարկը:

Այնպիսի աշխատանքի Համար, ինչպիսին է Համարաբարու, բնագրի անթերիութիւնը, բանասիրական եւ լեզուական բարձր որակը շատ կարեւոր են: Ասացինք, որ Հեղինակը յայտնում է, թէ իր աշխատանքի նպատակներից մէկն է եղել՝ Համարել Հայերէն Աստուածաշնչի գոյութիւնն ունեցող Համարաբար (աշխատասիրութիւն Թադէոս Վարդապետ Աստուածատուբեանի, Երուսաղէմ, 1895): Արդ, գիտենք, որ այս Համարաբարու Աստուածաշնչի գիտական հրատարակութիւնից չէ կազմուած եւ չէր էլ կարող կազմուել, քանի որ նոյնիսկ մինչեւ օրս դժբախտաբար չունենք Հայերէն Աստուածաշնչի գիտական հրատարակութիւն: Սակայն մեր ժամանակներում, երբ գիտութեան հրատարակութիւնները անհրաժեշտութիւն են ճշգրիտ բանասիրութեան Համար, որքա՞ն նպատակայարմար էր արդեօք Համարաբարու կազմել տասնութիւն ձեռագիր ունեցող բնագրի միայն երկու ձեռագրերի ճիշտ եւ սխալ տուեալների Հիման վրայ: Չէ՞ որ երբ Դ Եզրի քննական բնագիրը կազմուի, բնակչոցիւնների ընտրութիւնից յետոյ շատ բառեր դուրս կգան կազմուած Համարաբարուց: Երբ նոյն նախադասութեան մէջ երկու տարբեր բառեր են գործածուած երկու ձեռագրերում, քննականաբար այդ բառերից միայն մէկը կ'ընդունուի գիտական բնագրի եւ, Հետեւաբար, Համարաբարու մէջ: Բերենք օրինակներ.

Երուսաղէմի ձեռագիր (A) — «Ես քեզ ասացից» (էջ 6, տող 1).

Երեւանի ձեռագիր (H) — «Ես քեզ պատմեցից» (էջ 7, տող 1):

Բնական է, որ երկու բայերից մէկը միայն կը մտնի գիտական բնագրի եւ, Հետեւաբար, Համարաբարու մէջ: Կամ.

Ձեռ. A — «Բարեռք խօսեցար» (էջ 6, տուն 20).

Ձեռ. H — «Բարեռք դատեցար» (էջ 7, տուն 20):

Ինչպէս տեսնում ենք, այստեղ նախադասութեան երկու բառերն էլ տարբեր են եւ թուրք էլ չեն մտնի բնագրի եւ Համարաբարու մէջ:

Գիտական բնագրում տեղ չեն գտնի ձեռագրական տեսակէտից սխալ ուղղագրութեամբ ձեւեր, ինչպիսին են, օրինակ, սոխա փոխ. սոխայ, ամբարըշտաց փոխ. ամբարշտաց եւ, Հետեւաբար, սրանք եւս դուրս կգան այսօրուայ Համարաբարուց, ուր տեղ են գտել ճիշտ ուղղագրութեամբ ձեւերի կողքին:

Այսպիսով, եթէ կազմուած Համարաբարուց բառեր պէտք է դուրս գան եւ նորից մտնեն, ապա կազմուած Համարաբարու պէտք է վերակառուուի: Ուստի մեր կարծիքով աւելի նպատակայարմար էր նախ գիտական բնագիրը կազմել եւ յետոյ Համարաբարու, որ բնագրի արտացոլումն է: Ձենք կարծում, որ կազմուած Համարաբարու նպատի քննական բնագրի կազմութեան, որ խոստանում է Հեղինակը իր յօդուածներից մէկում:

3. Նախընտրելի էր, մեր կարծիքով, համարաբարու կազմել Երեւանի ձեռագրից:

Ինչպէս ասացինք, Համարաբարու կազմում է Երուսաղէմի ձեռագրի

հիման վրայ, և քննարկման պատճառն այն է, որ Երեւանի մեծագործին ունի հնագույն ուղղադրութիւն. վերեւում նշուած ուղղադրական մեկերին աւելացրեցե՛ք, որ բառամիջում ա և ա ձայնաւորներից յետոյ պակասում է յ կիսաձայնը: Սակայն Երուսաղէմի մեծագործին էլ ունի ուղղադրական սխալ մեկեր, որոնք մտել են համարաբարձի մէջ՝ որինս՝ պիտա (էջ 2, տուն 3), շրջեցա (էջ 4, տուն 33), ամբարըշտաց (էջ 8, տուն 23) մօտեւի (էջ 2, տուն 17) և այլն:

Սակայն համարաբարձի համար քննարկած սրեւէ մեծագործի առաւելութիւնը կամ որակը միայն ճիշտ ուղղադրութեամբ չի որոշուած: Շատ աւելի կարեւոր է ընթերցումների հարադասութիւնը և սկզբնական լինելը: “Manuscripts and Readings of Armenian IV Ezra” յոգւածում (էջ 47—57), Մ. Սթոնը ցոյց է տուել Երեւանի մեծագործի ընթերցումների հարադասութիւնը միւս մեծագործների համեմատութեամբ: Ի միջի այլոց ասե՛ք, որ իր յոգւածներում Մ. Սթոնը նոյնպիսի մանրամասնութեամբ չի խօսել իր ընթերցման Երուսաղէմի մեծագործի մօտին, ու էլ յիշատակել նրա ընթերցման արժանիքները, բացի նրա ուղղադրութեան կայուն լինելուց: Նշուած յոգւածում Երուսաղէմի մեծագործին տուել է 1934 թուահամարը, իսկ այն հրատարակութեան մէջ՝ 1933: Դարձեալ վերը նշուած յոգւածի էջ 57-ում, իր եղբայրացութիւնների մէջ նա գրել է, թէ միւս մեծագործների համեմատութեամբ Երեւանի մեծագործը պահել է աւելի հարգատ և աւելի ընտիր ընթերցումներ. սակայն, աւելացրել է նա, միշտ չէ, որ ընթերցման ընթերցումների տեսակէտից այս մեծագործը միւսներից աւելի լաւ է. երկու խումբ մեծագործի մէջ էլ կարելի է գտնել սկզբնական և հարգատ ընթերցումներ: Համաձայն ենք այս վերջին մտքին. մի մեծագործի չի կարելի սղատել, որ բոլոր գէղեբերում և ամէն տեսակէտից միշտ անթերի լինի միւս մեծագործների համեմատութեամբ: Ճիշտ է, որ Երուսաղէմի մեծագործը երբեմն պահել է լաւագոյն ընթերցումը: Բացառուած չէ նաեւ, որ երկու ճիւղերի երկրորդական մեծագործից մէկը պահած լինի նաեւ ճիշտ ընթերցումներ, որոնք աղաւաղուած լինեն միւսներում: Բազմաձեռագրայնութիւնը առաւելութիւն է: Կարծում ենք, որ Մ. Սթոնը ճիշտ է գնահատել Երեւանի մեծագործը, և աւելի լաւ էր այն վերջինի որպէս համարաբարձի հիմք, որքան էլ ռիտուալիստ լինէր նրա ուղղադրութիւնը. նկատելի է, որ նա էլ ունի իր կայուն ուղղադրութիւնը, որքան էլ վերջինս այսօր ռիտուալ համարուի: Առաջին իսկ առիթից երեւում է Երեւանի մեծագործի առաւելութիւնը:

Երուսաղէմի մեծագործի

Երեւանի մեծագործի

1. Ես Սաղաթիէլ որ և և եղբ Կուէցայ
2. և ի բարեւոն յամին երեսներորդի
3. ...աղէկաւ լինէի ի հագի իմ.

և սկսա ասել ցրարճերաւն զբանս

4. ահագինս. և ասացի.

ասեմ,

աէր աստուած իմ...

Ես սաղաթիէլ որ և և եղբ Կուէցայ
և ի բարեւոն յամին երեսներորդի
զերաթեանն հրեաստանի

ափշտաւ լինէի յոգի իմ:

Յետ այնորիկ

սկսա ասել ցրարճերաւն բանս
ահագինս. և ասացի

աէր աստուած իմ...

Կարծում ենք, որ թէկուզ միայն այս մի բանի առիթում Երեւանի մեծագործի ընթերցման աւելի ընտիր է, քան Երուսաղէմիւնը. աւելորդ է մանրամասն ցոյց տալ այդ:

Երեւանի ձեռագիրն ունի նաեւ քերականական ճիշտ ձեւեր միւս ձեռագրի իսկապէս սխալ ձեւերի դիմաց . օրինակ .

Երուսաղէմի ձեռագիր

Երեւանի ձեռագիր

Էանց զայնիւ (էջ 2, տուն 7)

անց զայնու

խոստացար ծառային քո (2. 18)

խոստացար ծառային քում

որում պատուէր ետուր զի ծանիցեն (2. 7)

որում պատուէր ետուր զի ծանիցեն (խօսքը Սկզմի մասին է, ուստի ճիշտ է ծանիցեն երկրին) :

անտառոց (7. 21)

անտառաց (ըստ «Հայկազեան» եւ «Առձեռն» բառարանների, այս դոյականը եղակիւմ ընդունում է Ի, յոյն. Ա կամ Ի հոլովիչը, բայց ոչ Ո) :

Երուսաղէմի ձեռագրի այս եւ նման բաղմամբիւ յիշալ ձեւեր մտել են Համարաբառի մէջ, որոնցից սխալ եղբակացութեան կարող է հանդիպել անխորձ ուսումնասիրողը :

Երուսաղէմի ձեռագիրն ունի նաեւ անիմաստ ընթերցումներ, որոնք առաջացել են ընդգրկի աղաւաղումից, ինչպէս հետեւեալ նախադասութեան մէջ. «Եւ որ ազգ պահեաց զպատուիրանս քո. թերեւս ուրեք նուազարանս գտանիցես ազգ. ոչ ուրեք» . սրա դիմաց Երեւանի ձեռագիրն ունի «Եւ որ ազգ պահեաց զպատուիրանս քո : թերեւս նուազ արք գտանիցես : ազգ եւ ոչ ուրեք» : Գրաբարի բառարանները չունեն «նուազարան» բառը, որ այսուեղ անիմաստ է :

Երուսաղէմի ձեռագիրը բնագրի տեսակէտից ունի նաեւ շատ ուրիշ թերութիւններ, որոնք նկատի առնելով՝ նախընտրելի էր Համարաբառի կադմէլ Երեւանի ձեռագրից : Առաջարանում ասուած է, թէ ձեռագրի ընտրութիւնը նշանակութիւն չունի, քանի որ միայն Երեւանի ձեռագրում հանդիպող բառերն էլ են մտել Համարաբառի մէջ : Կարծում ենք, որ սա դեռեւս բաւարար արդարացում է միութարութիւն չէ, որպէսզի լաւագոյն ձեռագիրը չընդունուի իբրեւ Համարաբառի հիմք :

4. Բնագրերի ընտրութեան եւ տպագրութեան վերաբերեալ մեր ընդհանուր նշանակումն այն է դարձեալ, որ Համարաբառը կադմէլուց առաջ անհրաժեշտ էր կադմէլ քննական ընդգրկը, բնագրերը բեռնաթափել դրչադրական եւ խմատային սխալներից : Զեռարեւրից նոյնութեամբ տպագրուած՝ նրանք միայն մօտաւոր դասակարգ են տալիս զրբի բովանդակութեան մասին : Միայն զրանց վրայ հիմնուելով՝ շի էլ կարելի քննական ընդգրկը կադմէլ . անհրաժեշտ էր լինի աչքի առաջ ունենալ ըստ ձեռագրիները :

Բնագրերի տպագրութեան մէջ ամենից առաջ աչքի է զարկում ոչ միայն միջնագրական ուղղագրութիւնը, այլեւ դրանց տարօրինակ եւ անօգուտ կէտադրութիւնը : Նկատելի է, որ դրանցում չկայ ստորակէտ : Մեծապիսի պատահականութեամբ այս ու այն տեղ դրուած են վերջակէտ, միջակէտ կամ բունթ, յաճախ իրարից բաժանելով բառակապակցութեան անգամները : Ընթերցողին է մնում այդ մացանների միջից ուղի բացել եւ վերահասու լինել ընդգրկի խմատին :

Բնագրերի բաժանուած են գլուխների եւ տունների ըստ լատինեզն թարգմանութեան : Լաւ կը լինէր, որ գլխակարգումը նշանակուէր հայերէն այբուբենի գլխադրանքով եւ ոչ թէ հոսմէական : Առաջարանում ասուած չէ, թէ ինչո՞ւ բնագրերը սկսում են Գ գլխից, ինչո՞ւ բնագրերում բացակայում են

որոշ տուններ. օրինակ՝ էջ 8—9 տուն 41, էջ 10—11 տուն 46, էջ 42 տուն 131 և 133, էջ 43 տուն 131 և այլն. չէ ասուած, թէ ինչու էջ 42ում է դրուած 118րդ տունը, որ իր տեղում բացակայում է: Արդեօ՞ք դարձեալ լատիններէն թարգմանութեան համաձայն:

5. Մենք տարբեր կարծիք ունենք նաեւ համարաբառի վերաբերեալ:

Իրեւն սկզբունք, համարարառի մէջ չեն անուամբ միւլենոն բայի տարբեր ժամանակաձեւերը կամ նոյն անուան ձեւաբանական այլ ձեւեր, որոնք հանդիպում են միայն երեւանի ձեռագրում. այսպէս օրինակ, համարարառի մէջ մտել է երուսաղէմի ձեռագրի «մատենցաւ» բայածեւը, իսկ երեւանի ձեռագրում դրան համապատասխանող «մատենցեր» բայածեւը՝ ոչ: Աւելին. երուսաղէմի ձեռագրի «ղայնիւ» սխալ հոլովածեւը մտել է համարարառի մէջ, իսկ երեւանի ձեռագրի «ղայնու» ճիշտ ձեւը՝ ոչ: Կարելի է այսպիսի տասնեակ օրինակներ բերել: Արդ, եթէ համարարառը կոչուած է արտացոյցու որեւէ բայի կամ անուան բոլոր ուղիղ եւ թե՛ ձեւերը, ապա ինչի՞ հիման վրայ կարելի է համարարառի մէջ ընդգրկել երուսաղէմի ձեռագրի բոլոր, այդ թւում և սխալ ձեւեր եւ անտեսել երեւանի ձեռագրի աւելի ճիշտ և յաւ ձեւերը: Ի միջի այլոց նշենք, որ նոյն բառի թեքուած ձեւերից միայն մէկը համարարառում նշելու սկզբունքից չեղումներ են նկատուում. օրինակ, երուսաղէմի ձեռագրի «ծննդոց» ձեւի հետ համարարառում նշուած է նաեւ երեւանի ձեռագրի «ծննդից» համապատասխան ձեւը, երկուքն էլ «ծնունդ» գլխաբառի տակ:

Կարծում ենք, որ աւելի լուրջ է հետեւեալ բացթողումը: Գրաբարում ունենք կրկնակի ուղղագրութեամբ բառեր, որոնք նշուած են զրաբարի բառարաններում: Համարարառում անտեսուած են նաեւ Երեսանի ձեռագրի այդպիսի բառեր. ինչպիսին են հետեւեալները եւ ուրիշներ. ափշեալ (ղլ. Գ, 3), կրուկն (ղլ. Դ, 5. երուսաղէմի ձեռ. «կրուկ»), շաւեզ (ղլ. Դ, 7. միւսը՝ «չաւիզ»), քարիւղ (ղլ. Դ, 20. միւսը՝ «քարուղ»), չորրորդեան (ղլ. ԺԴ, 48. միւսը՝ «չորրորդ») եւ այլն:

Հաւանաբար անուագործութեան հետեւանք է, որ ընագրում աստղանիշ չեն կրում եւ համարարառի մէջ չեն մտել երեւանի ձեռագրի որոշ բառեր. օրինակ, ակն (ղլ. Գ, 29), գ (ղլ. Դ, 9), եւ (ղլ. Դ, 24, երկու «եւ»), հաւատացեալ (ղլ. Դ, 43, միւս ձեռագիրն ունի «հատուցանելոցն») եւ այլն: Բոլոր թերացումների դէպքում պէտք է որոշել, թէ հաշուիչ մեքենան վատ չի՞ աշխատել արդեօք:

Գլխաբառի տարբեր ձեւերը դասաւորուած են այբբենական կարգով: Կարծում ենք, որ հետեւալ դիտումնաւոր խախտումները գծուարացնում են համարարառի օպտադործումը. ԵՍ—Իմ—յիմէն—իմն—իւ—գիւ—յիւ—գիւ. ԵՐԵՄԻ—երեսաց—գերեսա—յերեսա—երեսա. կամ բայի դրական ձեւին անմիջապէս յաջորդում նրա ժխտականը՝ խախտելով այբբենական դասակարգումը՝ Է—չէ—էաք—չէաք ... Էր—չէր. կամ ի՞նչ սկզբունքով «Աձեւը» բայով սկսուող դարձուածքները՝ «ածաք գմտաւ... ած դմտաւ» ՄԻՏ գլխաբառի տակ գրուած են, «Դնել» բայով սկսող «գիր ի մտի... ևդ ի մտի» դարձուածքներից յետոյ: Կարծում ենք, որ այսպիսի եւ նման դէպքերում նպատակայարմար էր պահպանել խիստ այբբենական կարգը, մանաւանդ երբ նոյն գլխաբառի տարբեր ձեւերը անցնում են մի էջից միւսը շարունակաբար, եւ մոռանում եւ կամ գծուարառում կռահել, թէ դրանք ո՞ր բառին են վերաբերում:

Գլխաբառերի այբբենական կարգը խախտուած է էջ 166ում, ուր ԵՐԿՈՒ գլխաբառից անմիջապէս առաջ (ԵՐԿՈՏԱՍԱՆԵՔԻՆ գլխաբառից յետոյ)

դրուած է նի գլխաբառը և յղում արուած այս բառի յատուկ համարաբառ—
յաւելուածին: Այս բառը պէտք է դրուէր յաջորդ էջ 167ի սկիզբը ԵՒԹՆ գլխա—
բառից անմիջապէս առաջ:

«Աձ Դժտաւ» դարձուածքի դիմաց նշուած առաջին տեղում Երուսա—
ղէմի ձեռագրում կարգում ենք «աժ մտաւ»՝ առանց զ նախդրի:

Միայն Երեւանի ձեռագրում գործածուած «մաւտ» բառը համարաբա—
րառում դրուած է ՄՕՏ գլխաբառի տակ. կարծում ենք, որ համարաբարառում
պէտք է պահել ձեռագրի ուղղագրութիւնը, քանի որ Երուսաղէմի ձեռագրում
երբէք գործածուած չէ այս բառը:

Համարաբարառում գլխաբառի տարբեր ձեւերից յետոյ դրուած են թը—
ւեր. սակայն առաջարանում ասուած չէ, թէ դրանք ի՛նչ են ցոյց տալիս. փո—
ճով միայն կարողացանք կուհել, որ դրանք ցոյց են տալիս բնադրերի զլուխ—
ներն ու տունները: Կուհելում զժուարանում է մանաւանդ նրանով, որ բնադրե—
րում գլուխները նշանակուած են հոռմէական գլխադիրներով, իսկ համարաբա—
րառում՝ արարական թուանշաններով:

Երեւանի ձեռագրին յատուկ բառաձեւերը համարաբարառում Ի տար—
բերակիչ տառով դասաւորուած են Երուսաղէմի ձեռագրի ձեւերից յետոյ.
թէեւ այս մասին յայտարարուած է առաջարանում, սակայն կարծում ենք, որ
համարաբարառի գործածութեան տեղակէտից աւելի նպատակայարմար էր այդ
տարբերութիւնը չդնել երկու ձեռագրերի միջեւ, քանի որ տարբերակիչ դիրն
արդէն բաւական էր. այլ կերպ՝ նոյն բառաձեւը երկու համարաբարառի մէջ
ենք որոնած լինում: Երբեմն էլ խախտուած է թէ՛ այս և թէ՛ բառաձեւի դո—
ծածութեան տեղերն ըստ գլուխների հերթականութեան նշելու սկզբունքը.
օրինակ, ՄԻՆԶԵԻ բառայօդուածում «3:23»ը դրուած է նոյն ձեռագրի յաջորդ
զլուխներից և Երեւանի ձեռագրի տեղից յետոյ:

Բնագրերի տպագրութեան մէջ նկատելի են միջապահներ. օրինակ՝ էջ
82, տուն 48, «վարաթուն ամաց» փոխ. «չարաթուն», «յորջորեցայ» փոխ.
«յորջորջեցայ». այս ձեւերը համարաբարառում ճիշտ են տպագրուած:

Այս մանր-մունր թերութիւնները նշելով մենք պարզապէս ուզում ենք
Մ. Սթոնի և նրա օգնականի ուշադրութիւնը հրաւիրել հաշուիչ մեքենայի
աշխատանքի վրայ, որպէսզի յետագայ աշխատանքներն աւելի լաւ և անթերի
կատարուեն, որովհետեւ համոզուած ենք, որ այս համարաբարառին կը յաջոր—
դեն ուրիշներ՝ դարձեալ հաշուիչ մեքենայի օգնութեամբ կատարուած:

ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՄԻՆԱՍԻԱՆ

Երուսաղէմ